

ŞAIRİN AHLAK İMTİHANI

Ali K. METİN

Şairi gerçek hayatta ödünsüz bir ahlak, bir şahsiyet abidesi kılmaya çalışmak yanlış. Onun günlük hayatıyla ilgili zaaflarını şairliğiyle bağdaştırmamak başka, şairi bundan ötürü afroz etmeye veya aşağılamaya kalkışmak başka şey. Şairin var olma hâliyle var olma iştiyakı birbirine karıştırılmamalı. Bu ikisi birbirinden tümüyle kopuk olamazsa bile çakışık da değildir.

Öyle olaydı, şiirle arasında bir var oluş bağı kurması belki de mümkün olmayacaktı. Şiirin kökenindeki muharrik unsurun yani varoluş arzusunun, daha da ileri gidersek bu arzuyu doğuran eksiklik duygusunun yokluğunda gerçek bir şiir filizlenmesi beklemek beyhudedir. Kendini tamamlamaya veya tekamül ettirmeye yönelik varoluşsal motivasyon, şairin şahsiyetini şekillendiren temel yapı taşlarıdır. Bu anlamıyla şiir, şahsiyetin bir iz düşümü olarak görülebilir. Ancak şahsiyetin ardında sadece birtakım soyut değer ve hedeflerin değil, aynı zamanda en somut hâleriyle yaşanan hayatın, sorunların, arzuların, açıklıkların olduğu göz ardı edilemez. Olanla olmayanın, eksiyle artının özel bir biresimidir şahsiyet. Buna göre denebilir ki, şahsiyeti temsil etme bakımından eksik, beşeriyetin zaaflarından soyutlanmış bir varlık (özne) dili, şiirin ontolojik zeminini yitirmekle yazgılıdır. Orada şiire artık “edebiyat yapmak”tan veya didaktizme sığınmaktan başka çare, başka bir hareket alanı kalmayacak demektir.

Şahsiyeti şahsi olanla sınırlamak burada yapılabilecek en büyük hatalardan biridir. Şiir hiç kuşkusuz, sadece şairin şahsını ilgilendiren duygu veya problemlerle bir değer edinemez. Şahsi problem belli bir paylaşım değeri, toplum ve insanlık boyutu kazanabildiği ölçüde şiirin ontolojik düzlemine taşınmaya hak elde eder. (Bu açıdan şiiri salt estetik yapıya veya dil-biçim oyunlarına indirgeyemeyeceğimiz aşikâr.) Şairin realitesi genel realiteyle kurduğu irtibat sayesinde şiiriyetin dünyasına kavuşur. Realitesiyle bir mikro kozmostur şair. Sadece o da değil; ontolojik yönsemeleriyle de aşkınlığın burcunda, yaratıcılığın, isyan ve / veya diriliş ufkunun içsel menzillerinde bir “iz sürücü”dür.

Tam burada, şairin bizatihi kendi realitesini şiire taşıma tarzında ahlak temel problem hâline gelir. Ahlakın gereklerini egonun baskı ve dürtülerinden koruyamayan şair ontolojik bir açmazın içerisinde demektir. Başka deyişle şairin ontolojik şahsiyeti / tecessüsü pragmatik, şehevî sapmaların belki de sapkınlıkların tehdidiyle karşı karşıyadır. Egonun şairin realitesine dâhil olduğu elbette yadsınamaz; ancak şair, bu realitenin var olanla varoluş düzlemleri arasındaki yerini başından iyi tayin etmek zorunda. Şiirin dili bu iki düzlem arasındaki farklılaşmalarla iralanacaktır. Gerçi egonun “var olan düzlemi”nde dillendirilmesine yekten itiraz hakkımız olamaz. Bireysel gerçekçilik anlayışı çerçevesinde bunu olağan olarak karşılarız. Ancak var olan düzleminden “varoluş düzlemi”ne adım atması hâlinde, daha açık deyişle ontolojik dili manipüle ederek inhirafa uğratması söz konusu olduğunda durum değişir. Burada artık ontolojik sahicilik ahlaki bir probleme maruz kalmış, bir sakatlık meydana gelmiş demektir. Ego böylece varoluşun arılığını kirletmiş, ama bunu mecburen “sahicilik” kisvesi altında gerçekleştirdiğinden kötülüğü aslında doğrudan şiire yapmıştır: Şiirde tezahür eden ontolojik varlık böylece ahlak sorunuyla özürlü hâle getirilmiştir. Bunun şiire olduğu kadar şairin bizzat kendisine yaptığı bir kötülük olduğunu, olabileceğini, egodan doğan ontolojik yanılşamayı farkında olarak veya olmayarak içselleştirme ihtimalini ise hiç de yabana atmamak gerekiyor.

Şiir bu yolla, şairin egosu için bir tutamağa, bir tatmin aracına dönüşmekte. Ontolojik bir kimliğe bürünmediğe takdirde bunu belirttiğimiz gibi anlayışla karşılamak mümkün. Dahası ontolojik edimi burada “insan” ve “insanlık” realitesiyle bilerek koşullu hâle getirdiğimizin farkındayız. Bunun ayrıca bireyci bir perspektiften bütün öznellik biçimlerine şamil hâle getirilebileceğini de biliyoruz. Buna karşılık, bireyin realitesini ontolojik açıdan sorgulamak suretiyle sadece ahlaki sapsmaya değil “bireyci” bakışa da belli bir mesafe koymaktan yana olduğumuz fark ediliyor olmalı. Daha açık söylemek gerekirse, şahsi realitenin gerek egoya teslim (araç) edilmesini gerekse genel realiteyle irtibatsız bir öznelliğe teşne kılınmasını poetik düzlemde sorunsallaştırıyor, ahlaki temelde birer açmaz olarak sabitlemeye çalışıyoruz. Bundan ötürü söz gelimi hastalıklı şiirlerin şiir katından aşağı edilmesi gerekmiyor ama. Mesele, şiiri, kendisine itibar ve anlam kazandıracak hakiki değer alanına taşımak: üzerindeki ifrazatlardan temizleyerek gerçek anlamıyla ontolojik bir sahiciliğe kavuşturmaktan ibarettir. Bunun için egonun oyuncağı hâline getirebilecek her türlü tutum ve anlayışa karşı temkinli, uyanık olmak şart. Dahası egonun hâlleriyle şiirin mahiyeti arasında bir illiyet bağı olabileceği vehmi, artık poetik zeminden tasfiye edilmesi gereken bir saplantı ve anlayışsızlığın emaresi olarak sabitlenmek durumunda.

Demek oluyor ki, şiir kavrayışımızı ahlaki ve ontolojik temelde muhkem bir

zemine kavuşturma sorumluluğuyla karşı karşıya bulunuyoruz. Dün olduğu kadar bugün de şiiri birtakım hastalıklı temayüllerden arındıracak sağlam, kuşatıcı tavır alışlara ihtiyaç var. Şairden öteye bilhassa dünyanın hakiki, sahici bir şiire ihtiyacının olduğu fikri, bu tavrın en belirleyici dinamiklerinden biri.

Bunun için bir kazıye anlamında şunun altını iyice çizmemiz gerekiyor: Şiir, yalana ve sahteliğe düşman olduğu sürece itibara layıktır. Şiire karışan her yalan söz, şairinin ayıbıdır. Şiirin estetik, biçimsel koşullarından kaynaklanan özellikleriyle yalan sözü burada elbette birbirine karıştırmamalı. İçerdiği anlam dünyası ve estetik unsurlar, şiiri kendine özgü bir söyleyişe mecbur eder. Dolayısıyla şiirin anlam kodları söz konusu özgeliği (dilsel, estetik koşulları) içinde mütalaa edilmeli. Bu özgeliği, şair şahsiyetin ahlaki ve ontolojik gereklerinden sapma eğilimleri doğrultusunda bir fırsata dönüştürmeye veya dejenere etmeye yönelik çabalayışları ise dikkatli, eleştirel bakışlarla bir şekilde ayırt edilmek zorundadır. Yoksa dejenere ve hastalıklı şiirlerin bulaşıcı bir çoğalmayla hakiki şiirleri kovma derecesine geldiklerini izleyebiliyoruz.

Öznellik şiirin en karakteristik ve vazgeçilmez unsuru ama aynı zamanda yumuşak karnıdır da. Kötü amaçlar için kullanılan silah gibi; şairin şahsiyetinden kaynaklanan zaaf lar veya poetik yanılısamlarla kötüye sevk edilmeye müsait bir doğaya sahip. Şiiri ifrazattan temizlemek için yapılacak en birinci iş, şahsiyet zaaf larına karşı korunaklı, ahlaki bir öznellik tasavvurunu poetik bilince ve / veya edime içselleştirmektir. Ne ki yanlış anlaşılmalıdır: Bununla belirli bir iyi-kötü, doğru-yanlış değerlerinin şiire dikte edilmesinden söz ediyor değiliz. Şair bu anlamda verili değerlerle kayıt altına alamayacak bir özgürlük içinde hareket etmeye mecburdur. Hatta öyle ki onun en kandırıcı yanlışı tam da özgürlüğünü askıya alarak sahicilikten uzaklaştığı anda ortaya çıkar. Ahlak ilkesi, burada özgürlüğünden sonuna kadar ödün vermemeyi, çıkar ve fayda amaçlı eğilip bükülmelere karşı sağlam durmayı gerektirir. İfrazattan asıl kastettiğimizize, estetik-biçimsel haz ve atraksiyonlar adına, şiirin iyi-kötü, doğru-yanlış değerlerinden bütünüyle bağımsız bir öznellik fenomeni hâline getirilmesinden kaynaklanan yersizlik ve iğretiliklerdir. Sakatlık her şeyden ziyade burada yatıyor. Ontolojik sapma ve dejenereasyonun şiirdeki eşik noktası burasıdır denebilir. Estetik özerklik gerekçesiyle her türlü öznelliği fetişleştiren, makbul ve muteber kılmaya çalışan yaklaşım biçimleriyle ahlaki temelde bir poetik hesaplaşmanın yapılması bunun için şarttır.

II

“O şairlere gelince, onlara azgınlar uyar. Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını ve yapmadıklarını yaptık dediklerini görmez misin?” (Şuara: 224-226)

Yapılan değerlendirmeler ve ahlaki sabiteler eşliğinde Şuara suresi 224, 225, 226. ayetlerinin anlamına daha doğru şekilde nüfuz edebileceğimiz gibi, mezkur ayetlerden hareketle konuya daha bir açıklık kazandırabileceğimizi sanıyorum.

Allah, ayette ortaya koyduğu şair portresini tam anlamıyla olumsuzlamaktadır. Şairleri belli fiil ve özellikleri sebebiyle eleştirerek değersizleştiriyor. Bunun şairlere konulan bir rezerv olduğu kesin. Ne ki belirtilen rezervin şiire değil de şairlere konmuş olması dikkat çekici olmalı. Problemi doğrudan şiirde aramak yerine şairle ilişkilendirmesi açısından öyle. Bunun için ifadeden yalnızca “bir kısım şairler”i anlamamız mümkün. Şayet burada bütün şairlere teşmil edilecek bir olumsuzlama söz konusu olsaydı, herhâlde en başta Hazreti Peygamberin şiir söylemeyi yasaklaması gerekirdi. Şair-şiir ayrımı bir tarafa, kanımca ayetteki asıl incelik, yapılan şair betimlemesindeki hususiyetlerle ilgili. Şairlerin putperestliklerinden (şirk ve cehaletlerinden) ötürü değil de şaşkın, avare tutumlarından ve söylediklerinde dürüst olmadıklarından dolayı eleştirilmeleri bilhassa manidar nitelikte gözüküyor. Buysa yukarıda altını çizmeye çalıştığımız şahsiyet zaafları, ahlak ve öznelik sorunlarıyla tam bir mütekabiliyet ilişkisi ortaya koymaktadır. Şaşkınlık betimlemesi ne denli ontolojik şuursuzluğa denk düşen bir anlatımsa, söylenenlerle yapılanlar arasındaki tutarsızlığa dair eleştiride de hem ahlaki hem de sahici olmamayla ilgili olumsuzlayıcı bir vurgu görüyoruz. Ayetin art alanında tam anlamıyla sorumluluk duygusuna, istikamet sahibi olmaya ve dürüstlüğe çağıran bir şahsiyet ve irade teklifi vardır.

Eflatun’un şairleri devletten dışlamasına gelince, sonucu itibarıyla bu çok da yanlış bir yargı sayılmayabilir. Şairlerin verili özellikleri ve şiirden ne beklediği burada belirleyici olmaktadır çünkü. Eflatun, şairlerin “*her kılığa girmesini, her şeyi ustaca taklit etmesini bilen*” kimseler olması sebebiyle toplumu kolayca yanıltabildiklerini düşünür (Eflatun 1971, 88). Bunda bütünüyle haksız olduğu da söylenemez. Duygunun ve güzelliğin (estetik hazzın) hakikati, iyi-kötü, doğru-yanlış ölçütlerini dışlayabildiği bir yapılaşma içinde, şiirin toplum veya insan üzerindeki etkilerini sorgulamaktan sarfınazar etmemiz beklenmemeli. Sorunu Eflatun gibi şairi/şiiri toplumdan dışlayarak veya poetik özgürlükleri kısıtlayarak değil elbette ama ahlak ve hakikatle olan bağlarını sınyarak doğru bir mecraya taşımak suretiyle aşmak mümkün. Şiirin ele avuca gelmez doğası sebebiyle bunun mutlak bir çözüm olamayacağı şüphesiz. Ancak gerek şiirin gerekse insan fitratının mutlakçı çözümlere izin vermeyecek/itibar ettirmeyecek kadar açık uçlu olduğunu bilmezden gelemeyiz. Önemli olan, hakiki şiiri var ve etkin kılmak. Gerisi hakiki olanın sahte, bayağı, yalan, aldatici şiiri kovmasından, en nihayetinde toplumun tercihindен ibaret bir olay.

Şiirin toplumun hâkim yargıları, devletin düzen veya menfaatleriyle çatışma potansiyeli karşısında sorunu şiirde aramak, bugün itibarıyla ciddi bir haksızlıktır. Tarihsel süreçteki evrimsel özellikleri göz ardı edildiği takdirde, Eflatun’u haklı

çıkarmak şeklinde şiir sadece belagatli, etkileyici sözden ibaret sanılabilir. Oysa işte konunun püf noktası burada beliriyor: Şiir, dilin imkân ve özelliklerine ilişkin poetik kavrayışlar çerçevesinde çok daha ontolojik hatta bilişsel bir karakter edineceği aşamalar kaydetmiş, 18. yüzyıldan bu tarafa anlam ve hakikat meselesinde edindiği özgeliliği çeşitli şekillerde tebarüz ettirmiştir.

Bu sebeple şiir, eleştirici, uyarıcı ve rahatsız edici özellikleriyle toplumun kötülüğüne değil iyiliğine çalışmış olmaktadır. Zira şair, sahici bir kavrayış ve duyarlıktan hareketle toplumun uyutulmasına değil uyanışı için çaba harcayacaktır. Bugün, devleti, daha makro planda muktedirleri korkutacak bir şiirin varlığından bahsedilebilir mi, bilmem. Ancak muktedirleri korkutacak bir şiir varsa, o da gücünü belagatinden değil hakikati ve / veya realiteyi görünürleştirme kabiliyetinden alan şiirdir diyebiliriz.

Bu yüzden hakikat, şair için bir ahlak meselesi hâline gelir. Şair, hakikatten daha doğrusu hakikat endişesinden ödün vermemekle ahlaki bir duruş gösterir. Ahlak hakikat ilgisini bulandıracak her türlü ifsat ve öznelliğe karşı onda sağlam, ontolojik bir istikamet ve kararlılık hâlinde kendini gösterir. Gerçekçiliği olsun, coşkunu veya isyankârlığı (romantizmi) olsun ahlaki, ontolojik sadakatin sonucudurlar. Dolayısıyla devlet ve toplumla ilgili tezahürlerinde birtakım aykırılıklar göstermesi ahlaki duruş ve dürüstlüğü bir gereği olarak ortaya çıkar. Şairlerle toplum ve devlet arasındaki gerilim, bu yüzden ahlaki tutumun bir sonucu şeklinde neredeyse kaçınılmaz hâle gelir. Toplumda kabul edilmiş hakim, pozitif değerlere karşı şair bozgunculuk yapabilmektedir. Şüpheli, lakayt, muhalif tavırlarıyla toplumun zihnini çelebilecek durumdadır. Nitekim Cemal Süreya da Eflatun'un şairleri devletten dışlamasını, şairlerin aykırılıklarıyla açıklamaktan yanadır: "Toplum dengesi şu üç kastın yönetiminde kurulmalıdır: zanaatçılar, savaşılar, yargıçlar ve filozoflar. Çünkü bunlar sırasıyla ılımlılığı, yürekliliği ve bilgeliği temsil etmektedirler. En iyi toplum düzeni bu üç erdemi temel alan düzen olacaktır. *Doğrucular, aşırı tutku taşıyanlar, varlıklılar, edep dışı davrananlar ise topluma yarar yerine zarar getirmektedirler. Şair de bunlardandır*" (Süreya 1991, 55).

Toplumca benimsenmiş erdemlilik veya "iyi" normlarıyla ahlak duygusunun çatıştığı yerde toplumun şaklabanlığını yapmasını beklemek, şairin şahsiyetiyle çelişir. Ahlak şair için bir davranış biçiminden ibaret değil, bir varoluş ve istikamet meselesidir de. Bunu kavrayacak noktaya geldiğimizde, poetik duyurgalarımızın şiiri daha sahici bir zemine taşımaya odaklanacağından kuşku yok. İşin özü nihayetinde budur.

Kaynaklar

Eflatun (1971), *Devlet*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu - M. Ali Cimcoz, Remzi Kitabevi Yayınları, 2. baskı.

Süreya, Cemal (1991), *Şapkam Dolu Çiçek*, Yön Yayıncılık, 3. basım.